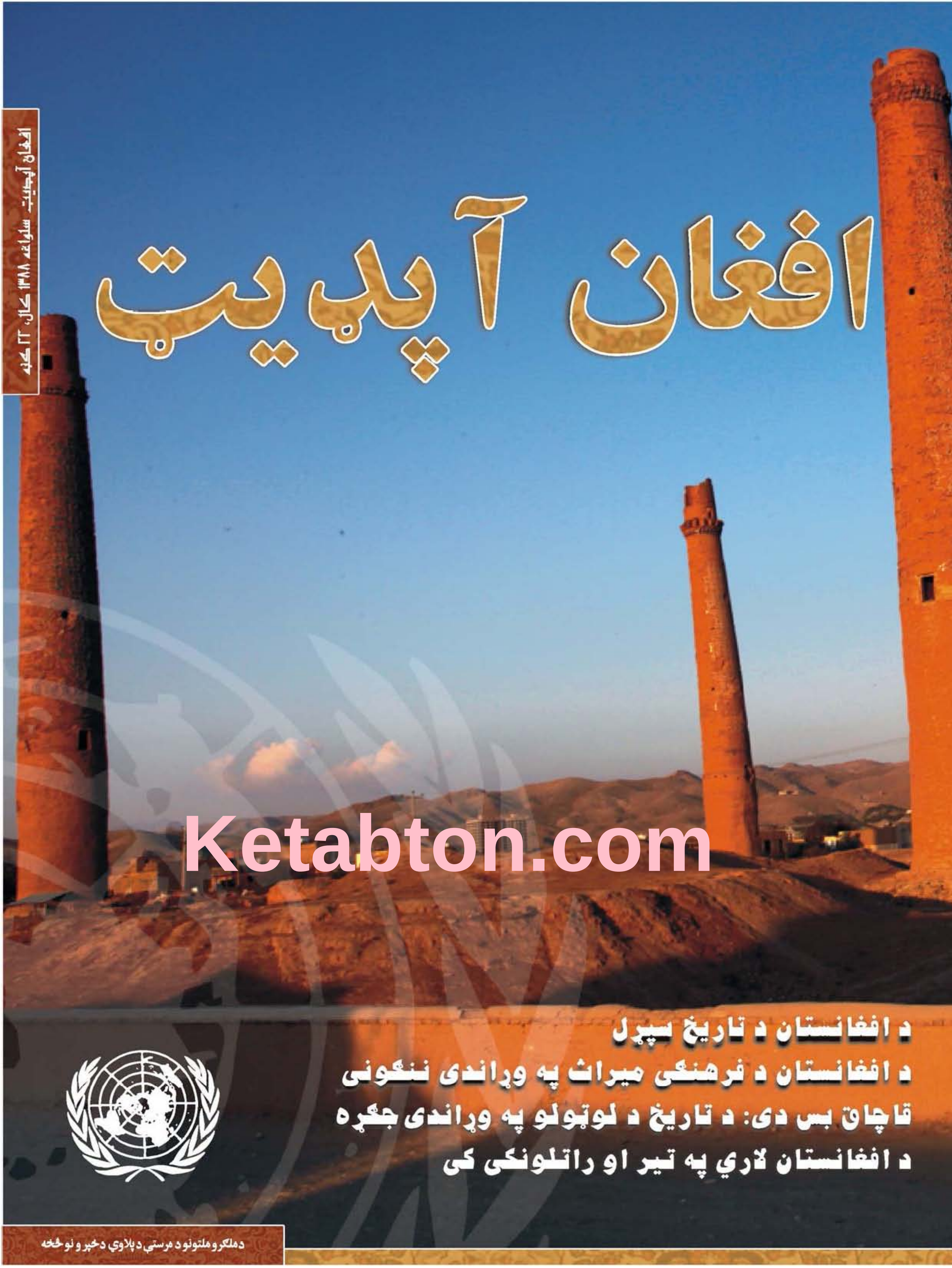

افغان آپډېټ سلواغه ۱۳۸۸ کال، ۲۳ گڼه

افغان آپډیټ

د افغانستان د تاریخ سپړل

د افغانستان د فرهنگی میراث په وړاندی ننگونی

قاچاق بس دی: د تاریخ د لوټولو په وړاندی جگړه

د افغانستان لاري په تیر او راتلونکی کی

Ketabton.com

دملګروملتونود مرستي دپلاوي دخبرو نوښخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

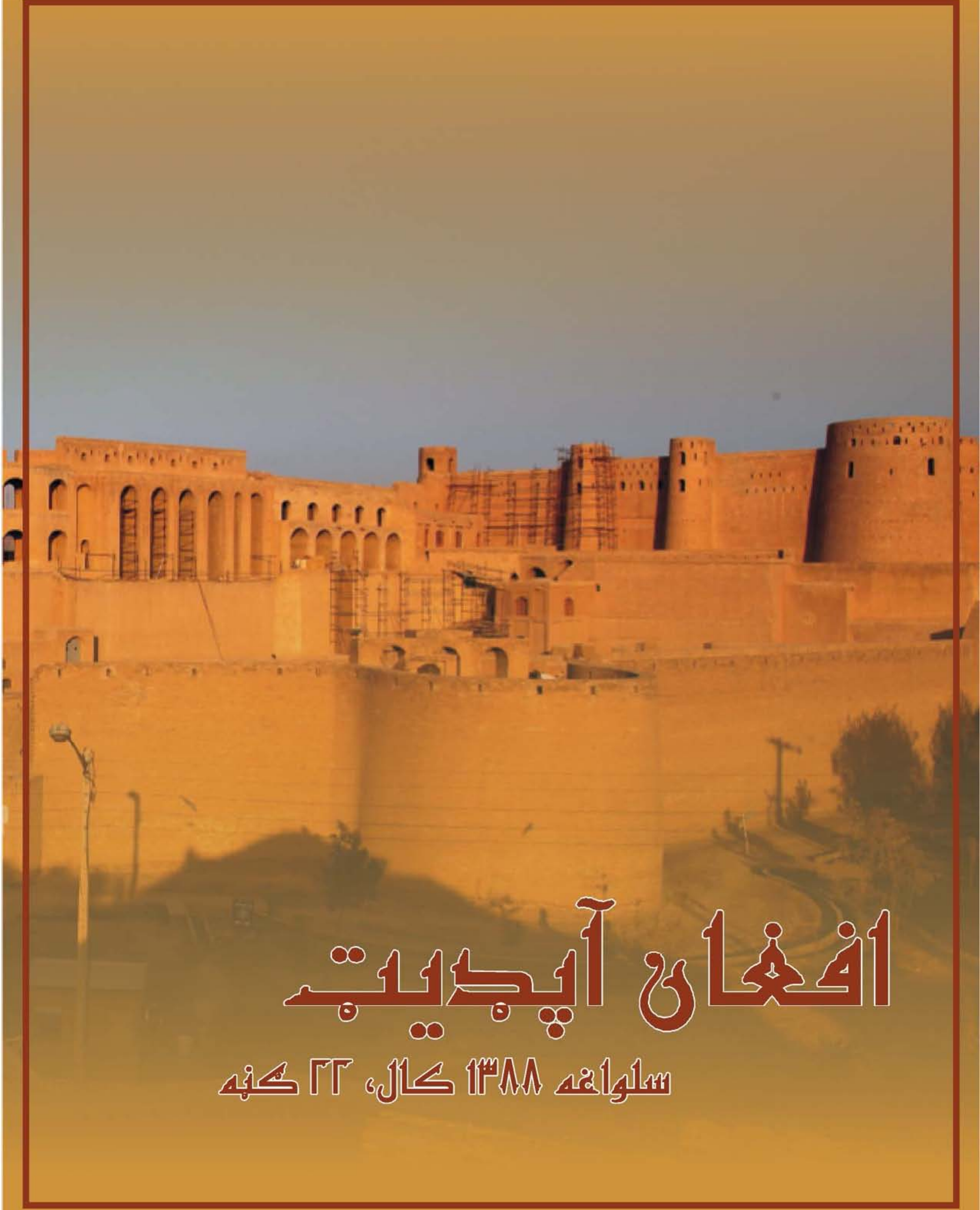

افغان آپډیټ

سلواغه ۱۳۸۸ کال، ۲۲ گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې کلتوري سکتور او په وړاندې يې ننګونې

د برېښنالیک کاسار لیکنه

د افغانستان تاریخ او لرغون پېژندنه د پالاايليتک د ساحو څخه هم ۴۰ زره کاله اوړي چيرې چې د ډبرو د سامان آلاتو د لومړی بشري مېشتيدنې د ژوند نمونې/ نښې نښانې د ژېړو او اوسپنې د دورو له لارې په افغانستان کې څرګندې کړي او چيرې چې تمدن/مدنيت له کندهاره تر بلخه په غوړيدو وه او بيا اسلامي دورې ته چيرې چې غزني، غور او هرات هم د کلتور او مدنيت په مرکزونو بدل شول، وغزيد. يو شمير زياتې سترې نظرې هم په افغانستان کې رامنځ ته او تشکيل شوې، او د سيمې په خلکو او تاريخ او په بلخ کې د زردشت د پيل او د يونانيزم د خپريدو، د بوديزم د انکشاف او د اسلام د خپريدو او اسلامي هنر، خلکو، غرونو، لرغون پيژندنې ساحو او ادبياتو باندې نه ورکيدونکې نښې نښانې پر ځاى پريښودې چې دا ټول د خورا بډايه کلتوري ميراث د څو اړخيزو طبقو شاهدې کوي.

دا تاريخي تنوع د دې هيواد په معاصر کلتور او ژبو کې هم منعکسه شوې چې په مساوي توګه د هيواد د شعر، ادبياتو، هنر، موسيقي، نڅا او د هنر او معماري د عنعنوي بڼو له طريقه بيان شوي چې د پيړيو په جريان کې له يوه نسل څخه بل نسل ته د سوچه مهارتونو، علم او نظريو انتقال په ډاګه کوي. دغه ټول شيان د هيواد د ودانولو لپاره د شتمنې حيثيت لري او دغو ټولو شيانو د ملت د کلتوري او اقتصادي انکشاف په برخه کې ونډه درلوده. په معاصر افغانستان کې دغه نه لمس کيدونکى ميراث لکه څنګه چې يونسکو ورته اشاره کوي، پوهه، مهارتونه او عنعنات د سولې او دوه اړخيزه تفاهم د خبرو اترو لپاره او د هيواد د پرمختګ لپاره يو ثابت بنسټ جوړوي.

په افغانستان کې د کلتوري سکتور لپاره د يونسکو ماموريت د افغانستان د خلکو او چارواکو څخه ملاتړ کوي څو د راتلونکو نسلونو لپاره د پيژندنې او تاريخ او همدارنګه د سولې او پايداره انکشاف د فرهنګ د رامنځ ته کولو لپاره د يوه پلاټ فورم په حيث د افغان بډايه کلتور ساتنه وکړي.

برسيره پردې، په افغانستان کې د کتلور سکتور د ګمارلو او عايدات موندلو لپاره لکه د سيمې د نورو هيوادونو په څير د کلتوري توليداتو د مشروع صادرولو او د کلتوري صنعتونو لکه عنعنوي کلتورى توليداتو، مهارتونو او د ابتدايى فلمي صنعت لپاره ښه پوتانسيل لري. د افغانستان ګاونډي هيوادونو هم د هغه کلتوري توريزم کوم چې د ابريشم د لارې په اوږدو کې د چين او پخواني شوروى اتحاد په جمهوريتونو او همدارنګه د کلتوري او نوښتي توليداتو او صادرولو څخه ترسره کيږي، ګټه پورته کړې.

په افغانستان کې د سولې او بيا رغونې د پروسې په هکله د کلتوري تمرکز ګټې هم روښانه دي. معلومه ده که چيرې په افغانستان کې د سولې فرهنګ ته وده ورکړل شي نو بايد هغه د کلتوري تنوع به مفکورو او همدارنګه د ګډ ملي هويت چې د خپلې پيچلتيا په دننه کې تنوع پيژني، ځاى ورکړل شي. د انکشاف په اړه کلتوري نګلاره هم د سولې د پياوړتيا او د ګډ ملي هويت د رامنځ ته کولو له لارې د شخړو څخه د بهبود حالت ته ځواب وايي او همدارنګه د متاثره شويو ډلو سره د هغوي د کلتوري هويتونو د بيا څرګندولو او ادعا کولو په برخه کې مرسته کوي څو د يوه نورمال حالت د رامنځ ته کيدو لپاره لار هواره کړي او همدارنګه پخواني مخالفي ډلې سره يو ځاى کړي. نو پدې اړه په افغانستان کې د پايدارې سولې د تامين لپاره د کلتور لپاره ستر او روښانه نقش ته اړتيا ليدل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سولې او تنوع دغه بحث باید د افغاني میراث ټولو اړخونو او صنعتونو، موزیمونو د بیا رغونې، د هنري اثارو د خونو، تیاترونو او په عمومي توگه د ډله یزه رسنیو او همدارنگه د عنعنوي معماري او طراحی لپاره چې وکولای شي ځایي پایداره صنعتونه رامنځ ته کړي د ملاتړ له طریقه روښانه او عیني پایلې برابرې کړي. حتي په افغانستان کې د بیا رغونې په دغه ستونزمن حالت او داسې یوه سکتور کې چې کمې سرچینې او تمویل کوونکې لري، خو بیا هم کلتوري صنعت د افغانستان لپاره د نړیوالو نندارتونونو د دایرولو د هیواد د شتمنیو د نندارې او پیژندلو له طریقه او همدارنگه د لاسي صنایعو د مشروع سوداگرۍ له لارې په میلیونو ډالره عایدات تر لاسه کوي.
برسیره پر دې، د داسې نړیوالو نندارتونونو د ملي ویاړ گټې به ښکاره ډول مثبتې دي او کیدای شي د نړیوالې ټولنې په مرسته د دې سکتور ملاتړ د عیني هڅو له لارې لا هم پرمخ ولاړ شي.

سره له دې، په اوس حال کې هم په افغانستان کې د کلتوري انکشاف لپاره پوتانسیل کمزوری دی. د افغانستان کتلوري میراث په تیرو وختونو کې د نه تصور وړ زغم گاللی دی، خو لا اوس هم د تخریب، غارت او د جگړې د کلونو په ترڅ کې د بې پروایي، کورنیو جگړو او په اوس حال کې د یاغیتوب په معرض کې واقع شوی دی. د یو شمیر ښو هڅو برسیره، ځینې یادگاري ځلې د یونسکو او افغان چارواکو لخوا د نړۍ د اهمیت د ځرنگوالی په حیث پیژندل شوي، خو دا یا له منځه تللی یا د سرچینو او ماهرانو او د رسمي پالنې او بیړنیو تدارکاتو او ساتندویه تدبریونو د نه شتون له امله د نړیدو د خطر په معرض کې وافع دی، ځینې ساحې د روانې شخړې له وجې د نه لاس رسي وړ دي، نورې سیمې بیا د هغوی د غرنی موقیعت له امله د تجرید سره مخامخ شوی او د پالنې د مداخلتي او د حقوقي ساتنې فرصتونو د کمښت سره مخامخ کوي. د عمومي وکالت ترځنگ، یونسکو د جام، هرات، بامیانو او غزنی د ځلو په هکله د ساتنې او مستقیمو مداخلتونو په برخه کې فعاله ده، خو په ځانگړې توگه د هغو ولایتونو په هکله چې همدا اوس د شخړو له امله د نه لاس رسي وړ دی، زیات کار او هڅو ته اړتیا لیدله کیږي.

په داسې حال کې چې د اوسنی امنیتي وضیعت له امله په هیواد کې د لرغون پیژندنې د یو شمیر مهمو سیمو څخه لیدنه یو ستونزمن کار دی خو دا د یوې غیر رسمي سروې/ارزونې څخه ځرگندیږي چې یو شمیر سیمې د چور او کلتوري شتمنی د نا قانونه قاچاق په معرض کې واقع دي. د تاریخي او کلتوري شتمنیو د ساتنې په هکله د افغان چارواکو لخوا د ۲۰۰۴ کال د منع کولو سربیره، ناقانونه توکي- هغه توکي چې په قانوني لحاظ یې اصل نه وی تشخیص شوی، په ښکاره توگه ذخیره، اخیستل او خرڅ شویدی. د کلتوري شتمنی د ناقانونه صادراتو، وارداتو او مالکیت د انتقال د مخنیوي د لارو چارو په هکله د یونسکو د ۱۹۷۰ کال کنوانیسیون د صادراتو/وارداتو د مقررو په وضع کولو کوم چې افغانستان په ۲۰۰۵ کې لاسلیک کړی، هم ټینگار کوي. د کمو سرچینو د موجودیت له امله وضیعت ښه ندی او چارواکی نشي کولای د افغانستان د اوږدو پولو په مسیر کې قاچاق کنترول او یا د هیواد په کچه د لرغون پیژندنې د ساحو څخه لږ تر لږه نظارت ترسره کړي.

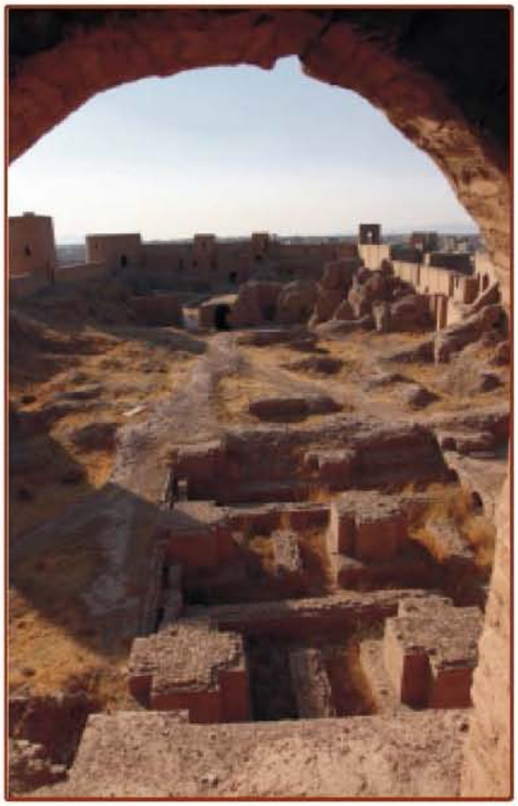

د دې ستونزې بل اړخ دا دی چې د زیات اهمیت یو شمیر ساحې لا هم نامعلومې پاتې دي خو کلیوالو او لوټمارانو ته چې د خپلو شخصي گټو لپاره چې دغه سیمی تر هدف لاندې نیسي، معلومې دي. نیستی، کلیوالی انزوا، په مشروع صنعت کې د فرصتونو نه شتون او د کلتوري میراث د بالقوه ارزښت په هکله د پوهاوي کموالی او همدارنگه په راتلونکی کې د پایداره کلتوري انکشاف د بالقوه نقش او د لرغونو ساحو د ویراني لپاره لار هواره وي. د دې حلقې ورروستی اړیکه د هغو کسانو واردات او صادرات دی کوم چې دغه توکي په ناقانونه توگه اروپا، شمالي امریکا، او شرقي اسیا ته قاچاق کوي او نړۍ د دې مهمې سیمې او هیواد د نه تجدید کیدونکی مهمې سرچینې د تاریخي درک څخه محروموي.

د افغان ښارونو معماري او د کلیو سبک هم د شخړو او نامتوازن پرمختگ له امله له گواښ سره مخامخ دی. د افغان او نړیوالې ټولنې اکثریت د ورته نا سم تصور ښکار شوې دی چې گویا نوی کار همیشه ښه وي او د عنعنوي تعمیرونو مواد او ډیزان باید هرومرو په کانکریټي، اوسپنیزو او عصري موادو تبدیل شي. دا نه یوازې، بلکه د هرات، کابل، بلخ او د هیواد په یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمیر نورو ولایتونو کې تاریخي مرکزونه هم په بشپړه توګه د انکشاف په نوم په خاصو ساحو کې د نوی انکشاف لپاره د زون بندي د هر ډول تصور څخه پرته یا په نورو سیمو کې د تاریخي ښاري معماري د ساتلو په برخه کې له پامه غورځولې. په آسیا کې یو شمیر نورو هیوادونو لکه دوبۍ او سینګاپور دا خبره چې د معماري عنعنوي بڼې عصري عناصرونه او تکنالوژۍ سره متحد کوي ډیره ناوخته درک کړه او دا دواړه د یوه مثبت ملي هویت او د لا زیات متنوع د اقتصاد انکشاف د ډولونو لپاره هڅونکې دی.

د افغان کلتوري میراث او ادارو بیا رغونه یوه ستره ننګونه ده، او د دې لپاره د نړیوال او داخلي ملاتړ په لار اچول د پام وړ اهمیت لري. که چیرې موږ د افغانستان د تاریخ په دغه ستوزمن او بحراني حالت کې کوم اقدام و نه کړو نو بیا به هیواد نور هم په شاتګ وکړي. د یوه ګډ ملي هویت د ودې څخه د ګټو موخې د نژادي او مذهبي تقسیم کولو څخه خورا تیریږي او سوله او خپل منځي کلتوري دیالوګ په خپل ذات کې د اهمیت درلودونکی دی خو په کتلوري او تخلیقي صنعتونو کې د کاري فرصتونو د رامنځ ته کولو له طریقه د اقتصادي ودې ګټې د نړۍ په کچه نږدې ۳ تریلیونه امریکایي ډالره کیږي او نشي کیدای د راتلونکی لپاره د پایداره توریزم انکشاف له پامه وغورځول شي. یو څوک یوازې باید د ویتنام او کمبوډیا هیوادونو ته چې د ۱۹۶۰ کلونو راهیسې د سختې نیستي سره مخامخ دي، نظر واچوي، اوس مهال دواړه هیوادونه د نړیوال کتلوری توریزم او د کلتوري تولیداتو د صادرولو څخه په میلیاردونو ډالره تر لاسه کوي. د افغانستان ستر ګاونډي هیوادونه، هند او چین نه یوازې د کتلور، ستر صادرونکي هیوادونه بلکه ستر مصرف کوونکي هیوادونه هم دي او افغانستان باید دا فرصت له لاسه ور نه کړي او په وینا ښو وختونو ته انتظار وباسي.

د ۲۰۰۱ راهیسې، افغان حکومت د یونسکو په ملاتړ د عتیقه توکو د نا قانونه قاچاق د مخنیوی په اړوند د یو شمیر میثاقونو د منلو له لارې (په ۱۹۷۰ کې یونسکو او په ۱۹۹۵ کې UNIDROIT) او د نه لمس وړ میراث او کلتوري تنوع د ساتنې لپاره (یونسکو ۲۰۰۳ او ۲۰۰۵) او د حقوقي ښه والي لپاره یو شمیر تدبیرونه نیولی دي. په ۲۰۰۴ کال کې ملي قانون هم پیاوړي شو څو د ۱۹۷۰ کال د نړیوال میراث د میثاقونو په پلې کولو کې مرسته وکړي. د افغان میراث د ساتلو څخه سربیره، د نړیوالې ټولنې د زیات ملاتړ او افغان حکومت له اړخه د ښې همغږۍ له لارې کیدای شي دغه نړیوال حقوقي میکانیزمونه برابر شي چې په مرسته به یې د افغانستان لپاره مرستې تر هدف لاندې ونیولې شي، او د ګډ ملی هویت او پایداره ځایې صنعتونو پر بنسټ ولاړ کاري فرصتونه رامنځ ته کړي.

په مختصر ډول، د کتلوري تنوع وده او په خاص ډول د کلتوري میراث ساتنه، د هغه په محسوسه بڼو کې، (د بیلګې په توګه تاریخي ځلی، د لرغون پیژندنې سیمې او د موزیمونو شته اثار) او همدارنګه په محسوسه بڼو کې (لکه شفاهي عنعنات، عنعنوي موسیقي او ژبې) کیدای شي د دوه اړخیزه درک د بیا اعادې کولو لپاره د مهمو ټکو په حیث وکارول شي. د ګډ تاریخ او کلتوري عنعناتو د شتون پر سر د تاکید له لارې او د دې په درک کولو سره چې ټولنه د کومه ځایه څخه راغلې او بیا په راتلونکی کې چیرته ځي، کلتور د ملي هویت د ودې په برخه کې یومهم رول لوبولای شي. دا همدارنګه د نژادي تنوع او د کتلوري ویاړ د یوې سرچینې په حیث د هغوي د ګټو په اړه، ملي هویت، سولې د تامین او همدارنګه د افغان وګړو د اقتصادي پیاوړتیا په هکله مثبتو خبرواتروته لار هواره کړي. دغه ټول لاملونه په ملي پالیسیګانو او نړیوالو پراختیایي پروژو کې د کلتور مسلې ته د مسیر ورکولو په موخه ځای شوی او همدارنګه ولې دا ضروري ده چې په هیواد کې په ټولو سکټورونو کې د کلتوري پراختیا په نمونه کې د فعالیتونو غځولو ته دوام ورکول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د قیمتي جنسونو د قاچاق وړونکو په وړاندې لړۍ برياوې

اديتيا مهتا، يوناما

"لومړی ماته راشه" هغه له یوې هټۍ څخه په سوچه انګلیسي ژبه کې غږ کړ. د هغه سترګې په پیریدونکو (مشتریان) ښخې وې، څوک چې له هغو جنسونو سره نا اشنا و لکه د عسکرو خولۍ یا د ۷۰ کلونو پخواني پلته بیزې ټوپکې او نور.

"زه نن ښې بیې درکوم. له ماسره هر څه شته- ټوپکې، چړې ، مجسمې، حتی زړې پیسې." ده ادامه ورکړه او زما توجه یې ځانته واړوله. ګرانه وه چې له هغه میز څخه سترګې واوړي چې تورې وربانډې ایښې وې، ځینې یې ښکلې شوې، ځینې زنګ وهلې وي چې ښایي یوه پیړۍ پخوا د عسکرو له خوا ټوټه شوې وي.

کله چې په دې پوه شوم چې زه د ده د وسلو او مهماتو له مجموعي سره مینه نه لرم، ژر یې یو قوطي پرانیست چې د فلزي پیسو څخه ډک وو او مختلف شکلونه یې درلودل.

"دغه یو یې د الکساندر د وخت څخه دی، یوه دانه یې ۴۵ ډالره بیه لري. له ما سره نقره یی پیسې هم شته. په ګوته یې کړه چې و یې ګورې."

د جمعې ورځې د ماسپښین مهال وو. زه د ایساف د جمعې ورځې په بازار کې ووم چې د کابل په ښار کې جوړیږي. کریم خان (نوم بدل شوی) چې یو فعاله ګرځنده پلورونکی وو، باید په محبس کې وای. او پیسي چې د الکساندر چاپ وربانډې وو، او له دویمې عمومي جګړې ټوپکې او هغه تورې چې غلو یا شهزاده ګانو به کارولې باید د کابل په موزیم کې د هغه د لایق رییس محمد مسعودي تر ساتنې لاندې وای:

"دغسې بازارونه ډیر دي. په دغو مارکیټونو کې دکانداران د دې اجازه نامه لري چې لاسي صنایع وپلوري خو دوي د دې په ځای عتیقه (پخوانی) جنسونه پلوري." دغه خبره مسعودي وکړه چې په لومړي پوړ کې یې لوی دفتر درلود او د افغانستان په هکله په کتابونو او نقشو باندې ښایسته شوی وو. نوموړی زیاته کړه "زما غوښتنه له چارواکو څخه دا ده که چیرې دوي زموږ له هیواد سره مرسته کوي، دې خلکوته باید اجازه ورنه کړي چې پخواني اثار وپلوري. دغه راز زه له بهرنیانو څخه هیله کوم چې دغه جنسونه وا نه اخلي."

ملي موزیم په کابل کې حتی په رسمي ورځ هم ډیر فعاله وي. په پرلپسې ډول کورنی، بهرني خلک، او د هنر زده کوونکی له عکاسی کمرو او کتابچو سره هلته ورځې چې د موزیم په هغو دهلیزونو او منزلونو کې ټولیږي چې د افغانستان د تاریخ او فرهنګ په باب اثار په کې ایښودل شوي دي.

خو د بودا له مجسمو، یوناني... یا د اسلامي دورې د خاورینو لوښو په څنګ کې، موزیم دغه راز د نړدې تاریخ ترخه یادونه هم ساتلي دي.

د ملک په اوږده او خونړی کورنی جګړه کې ملي موزیم ډیر ځله د لوټمارانو، مرمیو او راکټونو تر بریدونو لاندې راغي. طالبانو هم په موزیم حمله کړې ده او د بودا مجسمې یې په بامیانو کې ړنګې کړي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

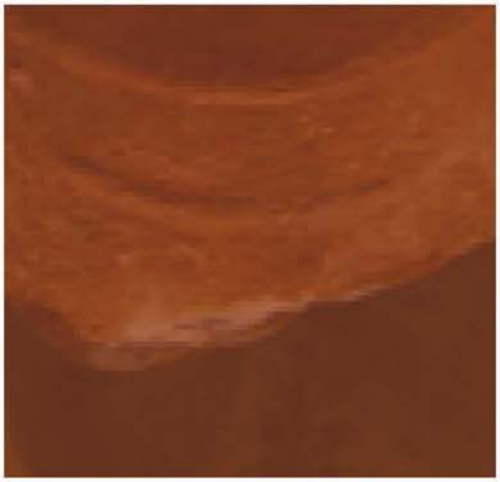

مسعودي وويل: "له ۱۹۹۲– ۱۹۹۵ پورې زموږ د ملي هنري اثارو څخه ۷۰ سلنه یې غلا شوي دي. په اټکلي ډول په همدې موده کې د افغانستان د ملي شتمنۍ ۷۰۰۰ ټوټې له موزیم څخه غلا شوې دي. دا یوه غمجنه او وحشتناکه دوره وه."

د دریو لسیزو جګړې او د طالبانو حکومت پای ته رسیدلی دی خو چور چپاول لا اوس هم دوام لري خو په بله بڼه. په هیواد کې د تاریخي اثارو ساحې اوس د قیمتي اثارو د پلټونکو، لیدونکو او ټولوونکو هدف ګرځیدلي دي چې د پخوانیو ابادو څمکو پلټل یې پیل کړي دي.

مسعودي په دې باوري دی چې د دغو ساحو ساتنه او د هنري اثارو له وتلو څخه مخنیوی کول ګران کار دی چې حکومت اوس ورسره مخامخ دی. "زموږ حکومت په ټول ځواک کوښښ کوي چې د دې کار مخنیوی وکړي، خو حکومت په نورو ستونزو اخته دی او ګرانه ده چې په محدودو ځواکونو او وسیلو سره د دې کار مخنیوی وکړي."

د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت مني چې حکومت له دې ستونزې څخه خبر دی او د دې هڅې کوي چې د پخوانیو اثارو ځایونه وساتي، او د هغوی د ساتنې لپاره ساتونکي وګوماري. دغه کار ښې نتیجې ورکړې دي. مسعودي وایي "حکومت اوس ۵۰۰ کسیزه ښه قوه لري چې دغه ساحې وساتي او په دې توانیدلی دی چې په اتو ولایتونو کې د غیر قانوني کیندنې کارونه تر ولکې لاندې راولي. خو بیا هم موږ نورو پولیسو ته اړتیا لرو."

خو ایا د دې ساحو ساتنه د پولیسو له خوا د اوږدې مودې د حل یوه لار کیدای شي؟ د ملګرو ملتونو پوهنیز، علمي او کلتوري مرکز (یونسکو) په دې باور دی چې که څه هم د ساتونکو ګومارل د حل یوه لار ده، خو په دې اړه باید نور زیات کارونه وشي.

په افغانستان کې د دې سازمان مشره شګیرو اویګي وویل: "د فرهنګی میراث غیر قانوني کیندنې، صادرول، او لیږدول زموږ له سترو اندیښنو څخه یوه اندیښنه ده. د دې کار څخه د مخنیوی لپاره زموږ درې لارې په نظر کې دي: د هغو خلکو د پوهاوي د کچې لوړول چې ساحې ته نږدې اوسي، عملي کارونه، لکه د ساتونکو ګومارل، او دریمه لار دا ده چې نړیواله ټولنه د دې هیواد فرهنګی شتمنۍ ته د درناوي کولو غږ پورته کړي."

یونسکو چې په افغانستان کې له ۲۰۰۲ م راهیسی کار کوي، د نورو برخه والو ترڅنګ د افغانستان د فرهنګی میراث په ساتلو کې بوخته ده او له ۲۰۰۳ راهیسې یې د هنري ټوټو په راګرځولو کې "لویه ونډه" درلودلې ده. دغه راز، یونسکو د اوږدې مودې اقد امات نیولی دي لکه د بامیانو د ساحې په شاوخوا کې د ساتونکو ګومارل، او له افغاني چارواکو سره مرسته کول چې هغه قانوني چوکاټ ته عملي بڼه ورکړي د فرهنګی شتمنۍ د نا قانونه صادرولو او لیږدولو منع کول په هغو تړونونو پورې تړلي دي، چې په وروستیو وختونو کې یې لاسلیک کړي دي.

د فرهنګی شتمنیو د نا قانوني واردولو، صادرولو او لیږدولو د منع او مخنیوی کنوانسیون له منلو وروسته (پاریس ۱۹۷۰) افغان حکومت په ۲۰۰۵ کې د دې جوګه شو چې ۸۵۰۰ ټوټې له دنمارک، سویس، ناروې، امریکا او انګلستان څخه بیرته راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۲۰۰۹ په پیل کې افغان چارواکو یوه بله مهمه بریا هم درلودله کله چې د انګلستان حکومت ۲۰۹۸ ټوټې بېرته ورکړې چې په تیرو دوو کلونو کې د لندن په هیترو هوايي ډګر کې نیول شوې وې. په دې اثارو کې د میزولیتیک، نیولیتکی او اسلامي دورې اثار شامل وو چې ځینې یې (۱۰۰۰۰) کلونه پخوا وخت پورې تړاو لري.

"په لومړی سر کې بریتانیا موږ ته د دې هنري ټوټو انځورونه ولیږول. موږ هغه وپیژندل او د دیپلوماتیکو چینلونو له لارې مو هغه بېرته وغوښتل، کله چې الوتکه کابل ته ورسیدله او کله چې موږ بکسونه په موزیم کې پرانیستل، دا زما لپاره ډېر د خوشحالۍ وخت و." دا خبره مسعودي په داسې وخت کې وکړه چې په ویاړ سره یې هغې بېرته راوړل شوې قیمتي شنه لوښي ته اشاره کوله چې په دولسمه پیړۍ پورې یې تړاو درلود او اوس د ننداري لپاره په موزیم کې ایښې دی.

له حکومت سره یو ځای نورو سازمانونو لکه د افغانستان د کلتوري میراث ساتونکې ټولنه چې په ۱۹۹۴ کې د داسې با احساسه اشخاصو له خوا جوړه شوه لکه نانسي دوپري چې هغوي هم د جنسونو په بېرته ورکولو او اخیستلو کې له حکومت سره مرسته کړې ده.

خو افغانستان تر کومه وخته پورې د نورو په سخاوت باندې تکیه کولای شي چې خپل فرهنګ وساتي؟ مسعودي په دې باور دی چې یوازې افغانان کولای شي چې د افغانستان د شتمنیو په ساتلو کې ستره ونډه ولري او هغه د راتلونکو نسلونو لپاره خوندي وساتي. هغه زیاته کړه: "زموږ د خلکو له مرستې پرته به ګرانه وي چې د قاچاق مخه ونیسو. خلک دلته تعلیم نه لري او دوي د هغو جنسونو په ارزښت نه پوهیږي چې دوي یې په قاچاق کې مرسته ورسره کوي. دوي باید د دې له ارزښت څخه خبر شي."

مسعودي یوه قانع کوونکې خبره وکړه. داسې خلک لکه کریم خان چې د کابل د ایساف په بازار کې په غیر قانوني ډول جنسونه پلوري باید تعلیم واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرهنګ لپاره د اغا خان پانګه

له ۲۰۰۸ کال راهیسې د فرهنګ لپاره د آغاخان پانګې د کابل د ښار د تاریخی ځایونو او منظرو د بیا رغونې لپاره یولړ نوښتونه ترسره کړي دي. د دې سربیره چې د ډیرو مهمو لرغونو میراثونو د ساتنې لپاره کار شوې دی، د دغه پانګې د پروګرام موخې دا دي چې د خلکو د ژوند شرایط د کار د تشدیدي لوړتیا د لارې ښه شي او د افغان صنعتکارانو او مسلکي کسانو د مهارتونو د پرمختیا لپاره د اقتصادي چارو د ښه والی مسلې ته پام واړول شي.

تر اوسه پورې، د دې پانګې د ۶۰ تاریخی عامه ځایونو او شخصي ودانیو څخه د زیاتو د بیا ترمیم او بیا ودانی چارې پرمخ بولې دي، چې د بنسټیزو زیربناوو نو کولو سره چې نږدې د ۵۰۰۰۰ څخه د زیاتو کسانو لپاره یې چې په کابل او هرات کې په تاریخي ودانیو کې اوسیږي د کار او ګټې د لاسته راوړلو امکانات چمتو کړي دي. د دې سربیره پانګې د افغانستان همکارو موسسو ته تخنیکي مرستې برابروي چې دا د هغو هلو ځلو یوه برخه ده چې د پلانګذارۍ او د ښاري مدیریت د پروسو اغیزمنتیا باوري کړي. د دې یوه ډیره مهمه ساحه دا ده چې د کابل په پوهنتون کې د مسلکي زده کړو ملاتړو کړي.

له ۲۰۰۴ راهیسې د مرکزي آسیا لپاره د اغا خان د موسیقۍ د هنر د نوښت لاندې په کابل او هرات کې د موسیقۍ ښوونځي فعال شوي دي چیرته چې د ۱۰۰ څخه زیات زده کوونکو ته د موسیقۍ د عنعنوي الاتو په برخه کې د موسیقۍ د هنر د استادانو له خوا زده کړې ورکول کیږي.

په ۲۰۰۹ کې د فرهنګ لپاره د آغا خان پانګې افغان فرهنګي نوښت په لاره واچولو چې موخه یې د هغو کسانو ترمنځ د همکارۍ او همغږۍ راوستل دي چې د عنعنوي مهندسۍ، لاسي صنعتونو، د ښکلو هنرونو، فولکوریکي موسیقۍ اوټولنیز تاریخ کې کار کوي.

AGA KHAN TRUST FOR CULTURE

د فرهنګ لپاره د آغا خان پانګه
ویب پاڼه: www.akdn.org/aktc

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرانسي دلرغون پيژندني پلاوی په افغانستان کی

ډافا (DAFA) په ۱۹۲۲ کې د افغانستان د دولت په غوښتنه جوړ شوی دی، څو په هیواد کې د لرغون پیژندنې څېړنې ترسره کړي. د دوهمې نړیوالې جګړې پرمهال د یو څنډ وروسته د کیندنو چارې د ۱۹۴۶ څخه تر هغه د بندیدو پورې په ۱۹۸۲ کې روانې وې. په ۲۰۰۲ کې د هغې موافقې له مخې چې د اطلاعاتو او کلتور له وزارت او د فرانسې د بهرنیو چارو وزات ترمنځ ترسره شوه د دې پریکړه وکړه چې د ډافا فعالیتونه په افغانستان کې بیا له سره پیل کړي.

د پلاوي موخه دا ده چې د فرانسې- افغان د لرغون پیژندنې د ماموریتونو د لار ې د افغانستان د پخوانیو عنعنوی تاریخ په اړه پوهاوي پراخه کړي. په دې کې د لرغوني پاتې شونو د ثبت چارې او د څېړنې د داسې علمي پروګرامونو په چوکاټ کې د حفریاتو او کیندنو د کارونو پرمخ بول دي چې هغه ساحې او ځآیونه وساتل شي چې د غیر قانوني حفریاتو په نتیجه کې اغیزمن شوي دي او یا هم د پرمختیایي پروګرامونو د پلې کولو د لارې تر ګواښ لاندې دي. د ډافا نورې موخې دا دي چې د لرغونو اثارو د مسلکي کسانو روزنه ترسره او د افغانستان د لرغونې میراث تحفظ، بیا راژوندي کول او وده تامین شي.

د دغې موسسې د عملیاتو اساسي ساحه د افغانستان په شمال د بلخ په ولایت کې ده. ډافا په دوو ساحو کې کیندنې کوي (د بلخ په زاړه ښار او چشمه صفا کې چې د بلخ په شمال کې د ۲۰ کلیو میترو په واټن یوه مهمه ساحه ده) چې د اغا خان د فرهنګی پانګی سره په همکارۍ کې کار کوي چې د حاجی پیاده (نوګمبد) د جومات د بیا جوړونې د چارو مطالعه ترسره کړي. ډافا همدارنګه د لرغون پیژندنې د ملي انستیتیوت سره تخنیکي مرستې کوي چې د لوګر د ولایت د مس عینک په سیمه کې د بودایي مرکز کیندنې ترسره شي.

په افغانستان کې د فرانسې د لرغون پیژندنې پلاوي
ویب پاڼه: www.dafa.org.af

د افغانستان د فرهنگی میراث د ساتنې ټولنه

په ۱۹۹۴ کې ځینو علاقه مند کسانو د ډلې په نوښت چې په کې نامتو تاریخ پوه نانسی هاچ دوپری شامله ده د افغانستان د فرهنګی میراث د زیانمنتیا په پوهاوي سره د **SPACH** ټولنې د دې لپاره کار وکړ څو فرهنګی میراث ته د بیا رغونې د ټول بهیر د هلو ځلو د نه جلا کیدونکی برخې په توګه وده ورکړي. دغه موسسه د افغاني ټولنې سره په همکارۍ کې ملګرتوب وکړ څو خبرتیا او پوهاوی ته د فرهنګی میراث د مرکزي برخې په توګه او دا چې افغاني میراث د سولې په راوستلو کې مهم نقش لوبولی شي، توجه وکړي.

د ۱۹۷۹ کال څخه را په دې خوا د جګړو د پیل څخه اساسي تاریخي آبادات، اثار او لرغونی سیمی ساحې د هیواد په کچه د جګړو، چور او بې پروایي له امله تر ګواښنې لاندې راغلل. دغه تهدید او ګواښ په ۱۹۹۲ کې د کابل د موزیم د لوټولو او ویجاړولو سره خورا زیات شو، او په ۲۰۰۱ کې خپل اوج ته ورسید چې نړیواله ټولنه په بامیانو کې د بودا د مجسمو د الوزولو شاهده وه.

یو له هغو ځانګړو لاملونو څخه چې د افغانستان د فرهنګي میراث د ساتنې د ټولنې بنسټ ایښودونکي یې دې ته متوجه کړل د کابل د موزیم چور او غلا کول وو. د ۱۹۹۴ او ۱۹۹۶ کلونو ترمنځ ټولټال ۴۸ مهم اثار چې د کابل د موزیم څخه غلا شوي و، د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت ته ددغې ټولنې له خوا راستانه شول.

SPACH **د ۲۰۰۸ کال څخه فعال دی**
د افغانستان د فرهنګي میراث د ساتنې د ټولنې ویب پاڼه:
www.spach.info

(c) ketabton.com: The Digital Library

یونسکو - افغانستان

د ملگرو ملتونو د علمی، تعلیمي او کلتوري سازمان په افغانستان کې له ۲۰۰۲ راهیسې کار کوي او د حکومت او د افغاستان له خلکو سره مرسته کوی چې د بیا رغونې او پرمختګ په لار کې پرتې ستونزې هوارې کړي. د نورو فعالیتونو په څنګ کې یونسکو د دې هیواد د شته من کلتور او تاریخي میراث په خوندي ساتلو کې هم مصروف دی. د یوناما ادیتیا مهتا په افغاستان کې د یونسکو له مشر شیگرو اویاګی سره د دې سازمان د اندیښنو او د راتلونکې لپاره د هغه د پلانونو په باب خبرې کړې دي.

یونسکو د افغانستان د بډایه کتلور او تاریخی میراث د خوندي ساتلو لپاره څه کوي؟

د یونسکو مرستې له دې هیواد سره د کلتوري او تاریخي میراث د ساتلو په اړه په دریو برخو کې کیږي. لومړی د موجودو کلتوري میراثونو ساتنه لکه په بامیان، هرات او یا په موزیمونه کی. دویمه برخه د هغو کلتوري میراثونو ساتنه او غوړونه ده چې موږ د اطلاعاتو اوکلتور له وزارت سره هم کار کوو چې د دې وزارت موسساتي ظرفیت لوړ شي، خاصتا په داسې مهمو برخو کې لکه د یوې هر اړخیزې کلتوري پالیسي طرح کول د دی هیواد لپاره.

افغانستان اوس په داسې مرحله کې دی چې ډیرې پیسې دې هیواد ته راځي چې انکشافي کارونه سرته ورسیږي، په هر ځای کې سرکونه جوړیږي، تعمیرونه راپور ته کیږي. د ښارونو د پرمختیای کارونو یوه منفي جنبه دا ده چې په دې ترڅ د تاریخي ځایونو د ساتنې په وړاندې ستونزی پیدا کوي. تاسې له دې څخه اندیښمن یاست؟ څرنګه کولای شي دغه دواړه کارونه سره همغږي کړئ؟

یو ډیر شمیر کلتوري ساحې له پرمختیایي کارونو څخه اغیزمنې شوې دي، لکه د جام منار، د هرات زوړ ښار. د سرکونو د جوړولو له امله او دا حقیقت چې د کلتوري پالیسي مراعات نه کیږي، ځینې زیانونه اوس څرګند شوي دي. یونسکو هڅه کوي چې څنګه وکولای شي هغې موافقې ته احترام وشي چې له حکومت سره د دې شتمن کلتوري میراث د خوندي ساتلو به اړوند لاسلیک شوی دی.
د هرات په برخه کې موږ له والی او له محلي حکومت سره ډیرې ښې جلسې درلودې او دوی موږ ته د دې ژمنه راکړه چې دغې موافقې ته عملي بڼه ورکړي او تاریخي میراثونه وساتي. البته موږ به دې پوهیږو چې پرمختیای کارونه ضروری دي او ممکنه نه ده چې هغه هېر شي. مګر موږ په دې هم پوهیږو چې پرمختیا او میراث باید دواړه څنګ په څنګ وساتل شي او یو بل سره بشپړ کړي. د مثال په ډول، په بامیان کې چیرې چې په تیرووختونو کې ډیر زیانونه رسیدلی دی، انکشافي کارونه روان دي. کله چې یو ځلې په دې هیواد کې سوله ټینګه شي، بامیان کولای شي د دې هیواد په پراختیا کې د توریزم د پراختیا او د لاسي صنعت د پرمختګ له لارې لویه ونډه واخلي. دغه اړخونه د پرمختیا له نظره هم د اهمیت وړ دي. په بله ژبه، کلتوري میراث د هیواد په پراختیا کې هم نقش لري.

د لاسي صنعت د محصولاتو قاچاق چې له افغانستان څخه بهر وړل کیږی یوه لویه ستونزه ده. ایا د دې کار د مخنیوی لپاره کافي کار کیږي؟

د کلتوري میراثونو ناقانونه کیندنی، صادرول او لیږدول د یونسکو له لویو اندیښنو څخه دی. د ناقانونه کېندنو او صادرولو په اړه دوه تړونونه لاسلیک شوي دي. موږ هڅه کوو چې څنګه کولای شو دغه قانوني چوکاټ د حکومت په مرسته نافذ کړو.

په کابل کې د یونسکو دفتر د ۲۰۰۲ کال په جون کې جوړ شو څو د هغو ساختماني چارو په برخه کې مرسته وکړي چې د ملګرو ملتونو او د نړیوالې ټولنې له خوا یې مسوولیت اخیستل شوی دی. یونسکو د ملګرو ملتونو یوه اختصاصي موسسه ده چې په افغانستان کې د سولې او ټیکاو لپاره د معارف، علومو، فرهنګ او مخابراتو د هر اړخیزو پروګرامونو د لارې د سولې بنسټونه کښېږدي.

د دې پروګرام د یوې برخې په توګه د کابل د دفتر د فرهنګ څآنګه لا زیات د افغانستان د قابل لمس او غیر قابل لمس کیدونکې فرهنګي میراث د فرهنګي تنوع او بشري حقونو د ودې لپاره په مستقیم ډول د تحفظ او ساتنې په چارو تمرکز کوي.

یونسکو همدا اوس د فرهنګي پرمختیا پروژې د اطلاعاتو او فرهنګ د وزارت سره د افغانستان په بیلا بیلو ولایتونو کې پلې کوي او همدارنګه د فرهنګي میراث د ودې د فرهنګې پالیسیو د پرمختیایی، موسساتي همکاریو او د دې سکتور د څواکمنتیا لپاره د کنوانسیونونو د تطبیق پراخه پروګرامونه پرمخ بیایي.

په دغو فعالیتونو کې د افغانستان د نړیوالو میراثونو د ساحو لکه د جام منار او د بامیانو ساحه، په هرات کې د ګوهر شاد بیګم مقبره، په غزني کې د عبد الرزاق مقبره د ساتنې او پرمختیا *نوښتونه*، د ملي موزیم او سیمه ییزو موزیمونو بیا رغونه، او فرهنګي میراثونو لپاره په بیلا بیلو مضمونو کې د متخصصانو روزنه هغه څه دي چې په نورو پروژو او فعالیتونو کې شامل دي.

د ملګرو ملتونو تعلیمي، علمي او فرهنګی سازمان (یونسکو)
ویب پاڼه: www.unesco.org

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

موږ همدارنګه د دې هڅه کوو چې په خپله هم اقدام وکړو، د مثال په ډول موږ د باميانو په کلتوري ساحه کې اتيا تنه امنيتي کسان ګمارلي دي، د ناقونه کيندنو د مخنيوی لپاره کافي امنيتي تياری نشته. له بهر څخه او حتی له داخل څخه هم خلک په داسې نا قانونه فعاليتونو کې لاس لري. د دې فعلايتونو د مخنيوی لپاره موږ درې لارې په نظر کې نيولې دي. د ساحو په شاوخوا کې اوسيدونکو خلکو د خبرتيا لوړول، عملي کارونه لکه د ساتونکو ګمارل او دريمه لار يې د بين المللی ټولنې د اواز جګول دي چې د دې هيواد بډای کلتوری ميراث وساتي. ناقانونه کارونه (غير قانوني حفريات او نور) ډيرې ژورې ريښې لري. په دې پوهيدل ګران دي چې څوک په دې کارونو کې لګيا دي.

فکر کوئ چې افغانان دې ته اړتيا لري چې د خپل کلتور څخه زياته خبرتيا ولري؟ دا يوه لار ده چې خلک هغه څه چې د دوی په هيواد کلتوري اثار وساتي.

هو دغه په رښتيا يوه ډيره مهمه جنبه ده. بين المللی خبری رسنی نن ورځ ټاکنې او امنيتي مسالې تر پوښښ لاندې راولي. دغسې مسالې هميشه موجودې وي او په اسانۍ سره پيدا کيږي. مګر پخپله دغه هيواد بايد يو مثبت پيغام وليږي څو دنيا ته خپل شتمن تاريخ او کلتور وپيژني. دا د دې هيواد د راتلونکی پرمختيا لپاره يو مهم جز دی. بين المللی ټولنه د دې انديښنه لري چې څنګه کولای شي بهرنی مرستې ورسوي. مګر په عين وخت کې افغانستان بايد په خپل څرګند او نا څرګند کلتوري ميراث باندې و وياړي.

کولای شي موږ ته د هغو پروژو په اړه څه ووايې چې تاسې يې ډير ګټورې ګڼئ؟

د باميانو د ساتنې لپاره ډيرې پيسې خرڅې شوي دي. موږ له ۲۰۰۲ څخه راهيسې نږدې ۵ ميليونه ډالر مصرف کړی دي. موږ اوس په دريمه مرحله کې يو. د ايټاليا، جاپان او جرمنې کارپوهان د يونسکو ترهمغږی لاندې له وزارت سره کار کوي. بله تاريخي ساحه چې نړيوال اهميت لري، جام منار دی. کار بايد ادامه پيدا کړي، مګر د امنيتي او لوژيستکي ستونزو له امله موږ د کار د اوسنی کچې څخه راضي نه يو.

اديتا مهتا، يوناما
يونسکو، افغانستان
www.unesco.org/kabul

افغانستان او د ابريشم لار: د نړۍ د سوداګرۍ مرکز

بيجان عمراني

لويديځې نړۍ اکثرا د اسيا او شرقي هيوادونو په باب داسې عقيده درلوده چې دغه ځمکې ابادې او له نعمتونو څخه ډکې وې. په ۱۹ پيړۍ کې يوه شاعر، ايلرونکې فليکر دغه نظر داسې توضيح کړی دی چې د ختيځ په لورې لار يې "طلايې لار" بللې ده.

که څه هم بنايي لويديځه نړۍ د افغانستان په اړه په اوسنی حالت کې داسې نظر ونلري، خو په تيرو څو سوه بلکه په زرهاوو کلونو په لويديځ کې عمومي نظريه دا وه چې په ختيځ (او افغانستان) کې ډيره شتمني شته. دغه نظريه په رښتيا هم سمه وه. اروپا څو سوه کاله، د نړۍ په کچه يوه داسې سيمه وه چې غربت پکې و او بې ارزښته وه، او ختيځ د پريمانی سيمه وه چې د دنيا دلوړې کچې سوداګري او علمي لاس ته راوړنې يې درلودې او د افغانستان نقش په دې برخه کې مخکښ و.

د افغانستان جغرافيايي موقعيت هغه ته ډېر ګټور دی. افغانستان د مرکزي اسيا په زړه کې واقع دی، او د پخوانی زمانې د سوداګرۍ په لار کې يې يو مرکزي موقعيت درلود، چې د ابريشم د لارې په نوم ياد شوی دی او د اسيا هرې برخې ته غځيدلې وه. ځينې يې د ختيځ په لورې چين ته، ځينې يې د شمال په لورې بخارا سمرقند او خيوې او له هغه ځايه د کوچيانو دښتو ته ځينې يې د جنوب په لورې هند ته او نورې يې د لويديځ پله لورې ايران ته او له هغه ځايه د مديترانې بحر او اروپا ته غځيدلې وې. مالونه چې هر ځای ته وړل کيدل، بايد له افغانستان څخه تېر شوی وی. په دې ډول هغه افغاني ښارونه چې په دې ستراتيژيکه ليکه کې پراته وو کولای شوای چې له سوداګيرې څخه ډيره ګټه پورته کړي.

د نړۍ په سوداګرې باندې د افغانستان اغيزه ډير پخوانی تاريخ لري. د مثال په توګه د مصر د فرعونانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنازې په معروفه چينه کې د لاجورد غمي د افغانستان له بدخشان څخه په ۱۳۰۰ له زېږديز څخه مخکې صادر شوي دي. له دې څخه پخوا په ۲۵۰۰ له ميلاد څخه مخکې د لاجوردو غمي له افغانستان څخه عراق ته صادر شوي چې د پخواني ښار او د پاچا سره به په قبر کې د موسيقۍ له آلې سره يو ځای خښېدل. د دغو ځينې نمونې د بريتانيې په موزيم کې ليدل کيږي. له دې څخه معلومېږي چې د سوداګرۍ لارې تر کومو ځاينو غځېدلې وي او څومره موده يې دوام کړی دی.

له ميلاد څخه مخکې په دويمه پيړۍ کې ښکاره وه چې د سوداګيرۍ لارې چين ته هم رسيدلې وې. په ۱۳۰ کال کې له ميلاد څخه پخوا چينايي سياح ژانګ کيان چې د چين د امپراطور له خوا راليږل شوی و د افغانستان په شمال کې په بلخ کې له اوسيدونکو خلکو سره رابطه ټينګه کړه. ده وموندله چې دغه خلك "څيرك سوداګر" دي او بلخ "داسې بازارونه درلودل چې هر راز سوداګريز توکې په کې پلورل کيدل". د ژانګ کيان له ماموريت څخه لږ موده وروسته د سوداګرو هيئتونه په منظم ډول له چين څخه د روم د امپراطورۍ په لورې په خوځښت کې وو او د ابريشم لار په پوره ډول فعاله شوه.

د ابريشم لار د ميلاد څخه يوه پيړۍ مخکې بيا تر ميلاد وروسته تر دريمې پيړۍ پورې په پوره قوت فعاله وه. به دې موده کې د افغانستان په خاوره د کوشانيانو ولکه وه، چې نه يوازې اوسنی افغانستان، بلکه د پاکستان، تاجکستان او ازبکستان ځينې برخې يې هم تر کنترول لاندې وې. د کوشانيانو تر لاس لاندې په لويه کچه سوداګيرې کېدله، له چين څخه ورېښم، له بدخشان څخه لاجورد او لعل، له هند څخه مسالې، عاج او د اوبدلو جنسونه، د پارس له امپراطورۍ څخه وريښمن کالي، او د روم له امپراطورې څخه تيار جوړ شوي جنسونه لكه طلا، جوړ شوي غمي، د ښيښې ګيلاسونه، امبر، تيار کالي او مجسمې به راوړل کېدل.

د کوشانيانو د دورې ځينې مهمې شتمنی په افغانستان کې په ۱۹۳۷ کې هغه مهال پيدا شوې، کله چې بګرام ته نږدې په کاپيسا کې چې د کوشانيانو د اوړی د موسم پايتخت راوکندل شو. سوداګريزې توکې چې کشف شوې وو داسې اجناس په کې شامل و، چې د ټولې پخوانی نړۍ څخه راتلل: له مصر او سوريې څخه داسې ګيلاسي ګلدانی وې چې ډيرې ښې رنګيدلې وې، له هند څخه عاج چې ډير په مهارت سره ګندل شوي او حتي د رومي او يوناني خدايانو مجسمې موجودې وې چې له ايټاليا څخه راوړل شوې وې. ددغو اجناسو اندازه او د دوي تنوع به دې وخت کې نه يوازې افغانستان د سوکالۍ نښانې ورکوي، بلکه دا هم څرګندوي چې دغه هيواد له کومو لرې پرتو هيوادونو سره اړيکې درلودې.

د ابريشم لار نه يوازې د شتمنې او د عالي جنسونو د سوداګرۍ له امله مهمه وه، بلکې دغه لار دغه راز د نظرياتو د تبادلې او انتقال له ا مله هم د اهميت وړ وه.

شاعر جيمز ايلروی فليکر چې د يوه داسې سوداګر انځور وباسي چې د ابريشم د لارې تکل يې کړی دی وايي چې دې د ختيځ په لوری د دې لپاره په سفر نه ځي چې پيسې لاس ته راوړي، بلکه ده "د علم او پوهې سره مينه درلوده" دينونه لکه بوديزم د سوداګرو او ابريشم د لارې د دې لارې د مسافرينو دين و. د افغانستان د ځينو مهمو پيښو بيانونه له اتمې پيړۍ څخه مخکې د چينايي مسافرينو له خوا ورکړل شوي دي، چې هندوستان ته د افغانستان له لارې د بوديزم د اثارو لپاره تلل. په افغانستان کې دغو مسافرينو او سوداګرو چې له دې لارې به تېريدل او له مختلفو ځاينونو څخه راتلل مختلفې نظريې سره ګډولې او له زړو نظريو څخه په دې ډول نوې هغې راووتلې. په باميانو کې د بودا مجسمې چې اوس ړنګې شوې دي د دې خبرې ښه ثبوت ورکوي د بودا دغه مجسمی د يوناني هنر او د هند د مذهبي او هنري مفکورو يوه نمونه وه، چې په افغانستان کې د کوشانيانو په دوره کې جوړې شوې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز، اسلام هم چې افغانستان ته په اتمه پیړۍ کې راغلې دی له همدې لارې را رسیدلی دی چې سوداګرو به پرې تګ راتګ کاوه او ډېر زیارتونه، د دوي جوړښت او په ځینو مواردو کې د دوي رسوم او عادتونه ښایي چې له نورو مذهبي مفکورو سره د یو ځای کېدو په ذریعه د اسلام له خوا منل شوي او خپل شوي وي.

د کوشانیانو له دورې وروسته د سوداګرو شبکه له ستونزو سره مخامخ شوې ده. په دې وختونو په بې نظمۍ کې و چې د میلاد په څلورمه او شپږمه پیړۍ کې امپراطورۍ په افغانستان کې له پرزیدو سره مخامخ شوې څکه چې هغه عایدات چې د سوداګرۍ له لارې دوي ته راتلل محدود شول. دغه راز کله چې تجارت وده کړې ده امپراطورۍ هم ورسره غوړیدلې ده. ددې یوه ډیره ښه او ورستۍ نمونه په افغانستان کې د تیموریانو امپراطورۍ (۱۴- ۱۶ پیړۍ) وه کله چې د سوداګرو په مخ لویدیځ او چین ته لارې پرانیستل شوې.

دا هغه وخت و چې ځینې لوې اسلامي مانۍ ودانې شوې دی، د مثال په ډول په هرات کې سوساله، او د اسلامي نړۍ لویو لیکونکو لکه جامي دلته کار کاوه، خو باید وویل شي چې دغه اسلامي مانۍ په دې وخت کې د سوداګریزو اجناسو او نویو مفکورو د راتګ په نتیجه کې جوړې شوې وې او چینایي طرز په هغو کې لیدل کیږي او په اسلامي قانون کې د مغولو قانوني نظریې ځای شوې دي.

د ابریشم لار په ۱۵ او ۱۶ پیړیو کې ودریده کله چې بحري تکنالوژي پرمختګ وکړ، په دې ذریعه ډیره اسانه شوه چې سوداګریز جنسونه په ټوله نړۍ کې د وچې له لارې نه بلکه د بحر له لارې ولیږدول شي. کله چې بحري لارې پرانیستل شوې او د ښه کیفیت مالونه له دې لارې لیږدل پیل شول د افغانستان پاچاهي د خپلو عایداتو یوه مهمه سرچینه له لاسه ورکړه. خو سره له دې هم د ابریشم د لارې ځینې اثار لا اوس هم په افغانستان کې وینو. په لارۍ موټرو کې چې د پېښور او جلال آباد تر منځ ځي راځي هغه رنګونه او نخښې نښانې پرې لیدل کیږي طلسمانو یو عصري شکل دی چې کاروانونو به د افتونو د دفاع په نیت کارول. د ابریشم د لارې ځینې عادتونه لکه په لار کې په زیارتونو د کالیو ټوټې پرېښودل لا تر اوسه هم رواج لري، او د افغاني کلتور یوه مهمه برخ یانې د مېلمه پالنې دود د ابریشم دلارې د هغو پر تیمنو ورځو اثار دي کله چې به سوداګرو ته له نورو هیوادونو څخه ښه راغلاست ویل کېده، څکه چې دوي به نه یوازې شتمنې راوړه، بلکه له ځانه سره به یې نوې عقیدې رالیږدولې.

بیجان عمراني په افغانستان باندې ډیرې لیکنې کړې دی لکه، افغانستان: یوه مقدمه او لاربښود، چاپ، د ده نوی کتاب، د اسیا وچه: د ابریشم د لارې او د سایبیریا په باب د مسافرینو کیسې. د ۲۰۱۰ په اپریل کې به چاپ شي. دې د شاهي جغرافیایي ټولنې او شاهي اسیایي ټولنې کارمند دی او د اسیا د چارو د ژورنال په مدیره هیئت کې شامل دی. اوس دې په انګلستان کې د ایتون په کالج کې استاد دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

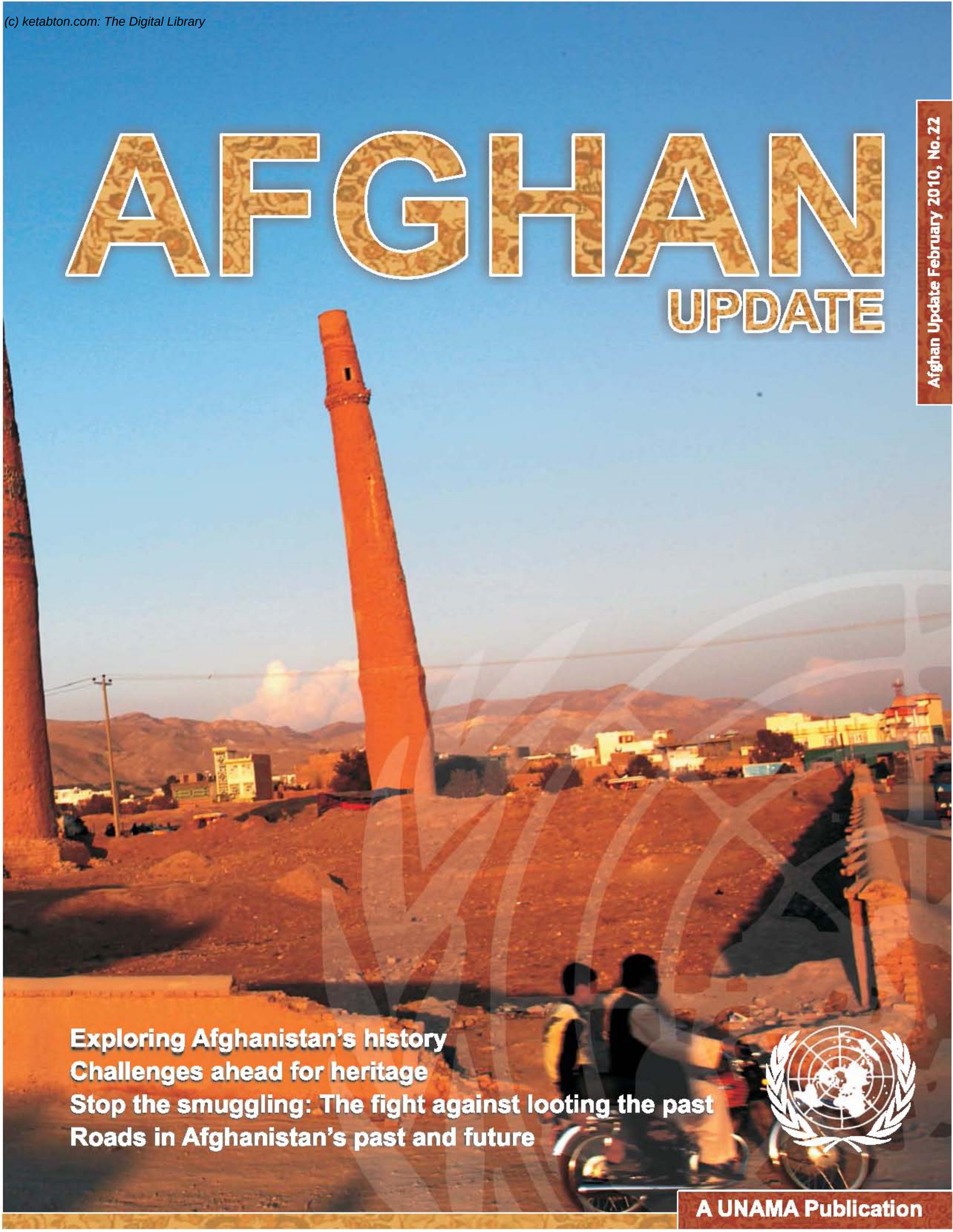

AFGHAN UPDATE

Afghan Update February 2010, No.22

Exploring Afghanistan's history
Challenges ahead for heritage
Stop the smuggling: The fight against looting the past
Roads in Afghanistan's past and future

A UNAMA Publication

(c) ketabton.com: The Digital Library

AFGHAN UPDATE is published by UNAMA's Strategic Communication and Spokespersons Unit.

The United Nations Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA) was established on 28 March 2002 through United Nations Security Council Resolution 1401. UNAMA's key role is to promote peace and stability in Afghanistan by leading the efforts of the international community. Together with the Government of Afghanistan, the Mission supports the rebuilding of the country and the strengthening of the foundations of peace and a constitutional democracy.

Website: www.unama.unmissions.org

Afghan Update

Afghan Update February 2010, No.22

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library